

رۆلی سەرمايهی کورد (پترۆل) له تیرۆری رژیمی عیراقد

جهزا چنگیانی

سالی ۱۹۴۹ نوری سهعید سهروک وهزیرانی عیراق دهبی لهو ساتهدا حوکومهتهکهی توشی قهیرانیکی ئابوری وادهبی که توانای دانی موچهی مانگانهی موچهخورهکانی نابی، بویه به وهزیری دهرهوهی (فازل جمالی) دهلی ریگه بۆ کومپانیای پترۆلی عیراقی خویشبات تا بتوانن بای سی (۳) ملیون دینار پترۆل بۆ شاری (حیفا) یانی ئیسرائیل بنیرن و به هویهوه موچهی کارمهندانى حوکومهتهکهی دابنبکات. * ۱.

سهردان له میژووی عیراق و خویندنهوهیهکی ژیرانه له هوی دروستکردن و داتاشینی ئەم سنوره بهم شیوهیهیهی ئیستا له لایهن زلیهیزیکی وهکی ئینگلیزهوه و جهپاندنی کۆمهلی مرۆقی نهتهوه جیا وناينزادهی ههمیشه دژبهیهک، یانی بنیاتنانی دهسهلاتیکی تیرۆستی (له لایهن دهولهتیکهوه که خاوهنی کونترین پهلهمانی دیموکراتیه). له دیرۆکی لکاندن باشوری کوردستان بهعیراقهوه تا ئەم ساتهمان رژیمی بهعس به درهترین رژیمی ئەم ولاته دادهنری و بهتایبهتی بهرامبهر به گهلی کورد. بهعس وهک پارتیکی رهگهزیهستی شوڤینی عهرهبی به نایدولۆژی وئیستراتیجیتی پارتیهکیان زۆر هوشیار و به ئەمهکن. له دوی سهرنهکوتنیان له سالی ۱۹۶۳ دا تا ئالی ۱۹۶۸ خویندنهوهیهکی چروپریان له سهر گهلانی عیراق و ئاوزان ولایهنه تهنگ و لاوازهکانی ئۆپوسیزیونی عیراقی (کورد و کۆمونیستهکان) کرد بوو و بهرنامه ریزییهکی زیرهکیان بۆ خویان دارشت. (یهکیک له خاله گرنگهکانی سهقامگیرکردنی دهسهلات له ههرشیوین و قهوارهیهیکی کۆمهلايهتیدا بیت ئابورییه).

لهپال عیراقد ئیران هیه. ئیران و عیراق له ههندی لایهنی سروشتی دهسهلاتی سیاسی و ئابوری و پیکهینهی لهشی کۆمهلگهکیان هاوبهشن، کۆلهی ئابوری ههردوو وولات به پلهی یهکهم خوی له سهر ئابوری پترۆل سهقامگیر دهکات. بهرنامهی ناسیونالیستی فارس و عهرهبیش له ههندی لایهنهوه لهیهک نزیکن چونکه ههردوو لایان رووبهروی گرفتی ناسیونالیستی (نا عهرهب و نافارس) بوونهتهوه. به هوی ئەوهی ئیران یهکهم وولاته له رۆژهلاتدا له سالی (۱۹۰۱) پترۆلی تیا بهرهمهینراوه پالوتهی عهبادانیش به گهورهترین وکۆنترین پالوتهی ناوچهکه دادهنریت یهکهم وولات بوو که رووبهروی شالۆی سهرماییهی دهکی بووه. که زوریهی دهرژایه گیرفانی کومپانیه پترولییهکانی ئینگلیزهوه. ئەم دۆز و دزی و فزییهی له سامانی ئیران دهکرا بروسکهیهک بوو له ههستی ناسیونالیستی فارسی و رایچلکانن و پالنهوانیکی هوشیاریان تیا ههلهکوت (دکتور محمد مصدق) بۆ یهکهمجار له میژووی بازار و گرفتی پترۆلدا ئالی خۆمالیکردنی پترۆلی بهرزکردوه له تهک ئینگلیز وئهمهریکایهکاندا کهوتنه جهنگیکی دهسته و یهخهوه و ئەوه بولهئهنجامدا ههردوو دهزگای نهینی ئینگلیزی و ئەمهریکی کودهتایهکیان بهسهر (مصدق) دا کرد شایان هانیهوه * ۲. ههلهی مصدق له وهدابوو پیش خۆمالیکرنهکه بهرهی ناوهوهی ئیرانی قایم و مسۆگهر نهکردبوو. یانی پیکهینهی لهشی سیاسی ئیران (پهلهمان) بهرهیهکی یهکگرتو نهبوو. بویه ئەمهریکا و ئینگلیزهکان کودهتایهکیان بههوی ههندی سیاسهتهدارانى ئیرانییهوه که تیاياندا ئیسلامیهکان و کۆمونیستهکان رۆلیان دژی مصدق بیینی مسۆگهر کرد. ئەم سهپرپییه بهسهرکردنهوهی میژووی ئیران تهنیا له بهر ئەوه هانیمهوه تا ئاوریک له زیرهکی بهعس له نهخشهی خۆمالیکردنی پترۆلی عیراقی بدهمهوه، که دهبیته هوی سهقامگیربوونی دهسهلاتی، بهعس تویرینهوهیهکی ژیرانهی بۆ تاقیکردنهوهکهی مصدق کردبوو بویه دهقا ودهق و پیچهوانهکهکیان وهرگرت و سهرکهوتنیان بهدهستهینا. بهعس بهوه هوشیار بوو تهنیا بهسی پله یان دهسته مۆکردنی سی هیز دهتوانی ئەستیرهی بهختی له باوهشگریت.

(۱) کۆمونیستهکان (۲) کورد (۳) پترۆل.

(۱) ریخۆشکهری ئەم سی بونهمایانهی دهسهلات نزیک بوونهوهی بوو له سۆڤیت و بهستنی پهیماننامهی هاوکاری و بریهتی و بیگومان سهربازیش کرۆکی بوو. ئەوه بوو دوی ئەو پهیماننامهیه کۆمونیسته کورد و عهرهبهکانی کهویکرد وکردنی به هاوپهیمانیکی دلسۆزی خۆی

(۲) کورد و بزوتنهوهکهی. نه نایدولۆژیتهکی نهتهوهیان ههبوو نه کۆمهله کادیر و دبلۆماسیکی وایان لهدهور بوو تا له سیاسهتی جیهانی و فاکتەر وگرژی گرفتهکه و رۆلی پترۆل بگهن، (بهعس کورد و بزوتنهوهکهی چاک خویندبووهوه، وهلی کورد هیچ خویندنهوهیهکی سیاسیانهی بۆ بهعس نهبوو (ههروهک ئیستا چۆن کورد خویندنهوهیهکی فایندیانهی بۆ ئۆپوسیزیونی

عیراقی نیه). ئه وه بوو تاکتیکی به عس و به یارمه تی ده زگای سیخوری سوڤیتی (K، G، B) به یان نامه ی ۱۱ ی نازار و به چه ند به یان و به لاین و ووتار و چاوییکه ووتنی رۆمانسیانه ی میدیا چوارسال کوردیان خسته خهویکی ئورۆتیکی رۆمانسیه وه دهسته مۆیانکرد.

دهستمۆکردنی (کورد و کۆمۆنیست) هینده به هیز بوون بۆ به عس ترسی له ههنگاونانی بۆ خۆمالیکردنی پترۆلی کوردستان نه بی. ئه و کهلینه ی مصدق بیرى لینه کردبووه وه به عس زۆر هوشیارانه به کورد و کۆمۆنیست پریکرده وه. (ههردوو به ره ی نه یاری به عس کورد و کۆمۆنیسته کان له ئاست ئه م کاره ی به عس واته خۆمالیکردنی پترۆل هه یچ هه لویست و به رنامه یه کی سیاسى و ئیستراتیجیته ی خویانیان رووبه روو نه کدبووه له رۆلی سه رمایه له دربوونی ده سلآت نه گه یشتبوون یاخوت ده توانین ببیژین هه ردوولایان ساویلکه بوون به رۆلی پترۆل به تایبه تی کورد که ریژه ی ۶۳٪ ی پترۆلی عیراق ه ی ئه وه. ته نیا رۆژنامه ی التاخى چه ند و تاریکی نووسی و به س. به عس وه ک پارتیکی ناسیونالیست شوڤینی له جیهه جیکردنی به رنامه ی خۆی په شیمان نه بوه و وورده دورده و له گه رمه ی کلۆکی ریکه و تننامه ی نازاردا ناوچه پترۆلیه کانی کوردستانى به عه رب ده کرد. سه رانی کوردیش له رۆمانسیته ی بیروکراتیه تدا باویشکیانده دا. به عس به مورالی جیهان له ئاستی به رژه وه نیدیا هوشیار بوو به رژه وه نیدیش یانی بازار و ساخکردنه وه ی کالاً ئه مه ش به پاره و سه رمایه ده کريت. بو جده ی عیراق پیش خۆمالیکردنی پترۆل (۲۱۹) ملوین دینار بوو سالی ۱۹۷۳ بازیدا بۆ (۱، ۷) بلوین دۆلار سالی ۱۹۷۴ گه یشته (۳، ۷) بلوین دینار. سه رجه می سالانه یی نیوان سالی ۱۹۷۸ تا ۱۹۸۰ گه یشته (۸، ۹) بلوین دینار یانی له ماوه ی که متر له (۱۰) سالدا بو جده ی عیراقی (۴۰) جار زیادیکرد. عیراق وه ک ولاتیکی (زۆل) له میژوودا له دایک بوو له ته ک ئه م له دایک بوونه دا کۆمه لی دلّه خوړپه و ترس و هه ره شه و نا ئارامی له دایک بوون (هه ره شه و بښه ی ئیران، تورکیا، ئیسرائیل، گه رتی سنوری کویت به چری و سه ختی گه رتی کوردی) چونکه عیراق ناتوانی بۆ هه یچ یه کی له م گه رتانه هه نگاوی سیاسى و دبلۆماسیانه ی سه رده م بنی بۆیه په نای برده به ر هیزی سه ربازی و توند وتیژی و تیرو به ره ریت بۆ ئه م مه به سه شه ی پیووستی به هیزیکی سوپای و چه کیکی زۆر هه یه بۆ پریکرده وه ی ئه م کهلینه ش ته نیا ئابوری پترۆلی کوردستان و عیراق کۆمه کی ده کات بویه ریژه ی ده ره یانی پترۆله که ی له (۱، ۳) به رمیل له رۆژیکدا (م، ب، ر) گه یانده (۳، ۳) م، ب، ر. بیگومان ئه م رۆژانی پترۆله شه پۆلی دۆلاری بۆهانی. به عس تاده وله مه ند بوايه له بازاری جیهانی و به تایبه تی له سوڤیت نزیک ده که و ته وه به هه مان ریژه ش له کورد و کۆمۆنیست دور ده که و ته وه. تیگه یشتنی به عس بۆ مورالی سوڤیت تیگه یشتنیکی پۆزه تیفانه بوو ده یزانی هه رچی به رامبه ر به کورد و کۆمۆنیسته کان بکات نابیه ته کالبوونه وه ی تا قه خالیکی هاوپه یمانی (به غا و مۆسکۆ) ئه نجامه که ی که کاری به کورد و کۆمۆنیسته کان نه ما یه که م جار کوردی بیرازکرد و دوا جار کۆمۆنیسته کان رسۆا. که عیراق ریژه ی ده ره یانی پترۆله که ی گه یانده (۳، ۳) م، ب، ر واته (۱۱، ۴) هه موو پترۆلی ئۆپیک له دوا ی سه ویده وه بوو به دووم به ره مه یه نری پترۆل له ریکخراوی ئۆپیکدا. له و ماوه کاتیه دا نرخى پترۆل له هه ردوو کۆبوونه وه ی ئۆپیکى (نه مسا و تاراندا) زیادیکرد. ئه م بازدانى نرخه ش پالپشت و شانسیکی چاوه روانکراوی به عس بوو، به عس به ره ی سیاسى مسۆگه رکردبوو وه لی نه ی توانی و ئاوازانی پینه شکا شالای دۆلاری پترۆله که ی کوردستان و عیراق چه مکیکی بکاته بونیادی ئابوریه کی سه قامگیری پیشه سازی و کشتوکال، ئه وان به عسیه کان ریکخراویکی شه ربازی توند ره و بوون بیان و ابوو چۆن به کوده تا و به هو ی هیزه وه ها توونه ته سه رده سه لآت هه ر به هیزیش ده توانن ده سه لآت بیاریزن بۆیه بیرکرده وه ی خویان له سه ر به هیزکردنی سوپای عیراق چه سپانده بوو.

سالی ۱۹۷۰ سه ر ژمیری سوپای عیراق (۶۲، ۰۰۰) شه ست و دوو هه زار که س بوو یانی (۲، ۹) هیزی به ره مه یه نری گشت عیراق. دوا ی پینچ سال گه یشته (۸۲، ۰۰۰) که س تا پاره ی پترۆله که ی زیادی بکرده یه هیزی سه ربازی زیادی ده کرد. سالی (۱۹۸۰) سه ر ژمیری سوپاکه ی گه یانده (۴۳۰) چوار سه دوسی هه زار. یانی به ریژه ی ۱۳، ۴٪ هیزی کارگه ری یان به ره مه یه نری عیراق له کۆتای سالی ۱۹۸۸ سه ر ژمیری سوپاکه ی گه یشته (۱) یه ک ملوین که س یانی ۲۱، ۳٪ هیزی به ره مه یه نری عیراق. (ئه مه بیجگه له چه کداره نا ئاساییه کانی پالپشتی سوپای عیراق یانی جاشه کورده کان) که نزیکه ی (نیو ملوین) جاش بووه. ئه م هه موو جاش و سه ربازه ی کرده ئامیریکی پیاده کردنی تیرو و مالویرانی راگویرانی گشت دیهاته کان و قه ره بوونه وه ی به ناو زیانه کانی به هو ی هیزی دۆلاری پترۆله وه بوو.

سالی (۱۹۷۰) یه ک بلوین دیناری بۆ پرچه ککردنی سوپاکه ی ته رخانکرد. یانی ۱۹، ۴٪ سه رجه می بو جده ی عیراق، سالی ۱۹۷۵ و دوا ی کیکردنی بزوتنه وه ی کوردی کردی به (۲، ۱) بلوین دینار یانی به ریژه ی (۲۲، ۸) بو جده ی عیراق. سالی ۱۹۸۰ پاره ی ته رخانکراو بۆ مه به سستی سه ربازی شه ش جار به رزکرده وه بووه (۱۹، ۸) بلوین دۆلار که ده کاته ریژه ی ۳۸، ۸٪ پاره ی عیراق. که

نزیكهی نیوهی پارهی گشت عیراقی بۆ مه بهستی سه ربازی به کارهینا* ۳ یانی عیراق وهک سه ربازخانهیهکی گه وره ی لیها تبوو. به لام دوا ی نه مانی جهنگهکه و ئابلوقه و قه دهغه کردنی فرۆشتنی پترۆلهکی رژیمی عیراقی ناچارما قه وارهی سوپاکه ی که مبهکاته وه به م شیویهیه.

له کاتی جهنگهکه دا یهک ملیون سه رباز نیستا یان دوا ی ئابلوقه ۴۲۴,۰۰۰ سه رباز

کاتی جهنگ ۵۵۰۰ زرینپۆش نیستا دوا ی جهنگ ۲۲۰۰

کاتی جهنگ فرۆکه ی جهنگی ۶۸۹ نیستا دوا ی جهنگ ۳۱۶

کاتی جهنگ که شتی جهنگی ۴۳ نیساندوا ی جهنگ ۵ ..... * ۴

ئاوردانه وهیهک له جهنگی عیراق و ئیران و به فیرۆدانی سامانی کورد (پترۆل) تیدا.

له سالی ۱۹۳۱ هه تا سالی ۱۹۸۸ عیراق با ی (۱۷۹، ۳) بلیون دولا ر پترۆلی فرۆشتوه، نرخ ی (۸) هه شت سال جهنگهکه (۴۵۲، ۹) بلیون دولا ر بووه یانی رژیمی به عس له ماوه ی ئه و جهنگه دا دوو جا رو نیو پاره ی (۷۵) سال هه موو پترۆلی کوردستان و عیراقی به فیرۆداهه. به لام زیانی کورد له جهنگهکه دا له زیانی عه رب زیاتر بوو ئه ویش له بهر ئه وه ی ریزه ی ده رهینانی پترۆلی کورد له هی عه رب زیاتره به م شیویهیه که ئه مه ش نه خشهیهکه بۆ تالانکردنی کوردستان و به تالکردنی چاوه که نه وتیهکانی.

پترۆلی کورد ۶۳٪

پترۆلی عه رب ۳۷٪ له پاره ی کراوه به قورگی جهنگهکه دا که وهکو نویسومه (۴۵۲، ۶) که ریزه ی ۶۳٪ نرخ ی پترۆلی کورده دهکاته (۲۸۵، ۱۴) بلیون دولا ری. یانی کورد به بی ئه وه ی به خوی بزانی له جهنگی عیراق و ئیراندا (۲۸۵، ۱۴) بلیون دولا ری به فیرۆ چوو و له جهنگی عیراق و ئیراندا دوپاوی یهکه مه. له ئاینده شدا قه رزاری یهکه میشه ئه گه ر به به شیخ و پاشکوی عیراق بمینیته وه.

سه ر جهمی پاره ی تیچوی جهنگهکه

عیراق ۴۵۲، ۶ بلیون دولا ر

ئیران ۶، ۶۴۴ بلیون دولا ر (به هه ردوولایان (۱، ۹۷) تلوین دولا ری تیچوه).

رژیمی به عس جگه له وه ی له ته مه نی ده سه لات ی خویدا کوردو عه ربی ئه نفال و تیرۆرکردوه، دوا ی نه مانی به عس یش چه ند نه وهیهک له گه لانی عیراق ده بی باجی ئه و شه روو ئاوازانه شه ربازی و ره وشته تیرۆرستانه ی به عس ده نه وه چونکه هینده قه رزی له سه ر گه لانی عیراق که له که کرۆدوه دانه وه ی بۆته ئه فسانه.

۱) قه رزی وولاتانی که نداو (۴۰) بلیون دولا ر

۲) قورزی ریکخراوی بانکه ئه روپییهکان (۳۵) بلیون دولا ر

۳) قه رزی رۆسیا و وولاتانی رۆژه لات (۱۱) بلیون دولا ر * ۵

۳) سووی گشت قه رزهکان تا سالی ۱۹۹۰ (۸) هه شت بلیون دولا ر رژیمی عیراق به تۆپزی ته نیا دانی به (۴۲، ۱) بلیون دولا ر

قه رزدا ناوه، ئه گه ر ئه مه ش راست بیته که واته له سالی ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۵ سووی (۴۲، ۱) بلیون دولا ر دهکاته (۷۵) بلیون یانی

سالی (۱۵) بلیون دولا ر ئه م پارهیه ش واته (۷۵) بلیون هه ندی جا ر گه وره تره له بو جده ی عیراق. هه ره ها ئیرانیش له م باره یه وه و

به وه ی تیرۆری رژیمی به عسه وه ده بی (۵۰) سال به ریزه ی دیاریکراوی ئۆپیک پترۆلهکی بفرۆشیت ئینجا ده توانی باری

بو جده ی ئیران بگاته ئاستی پیش جهنگهکه ئه مه سه رۆکی په له مانی ئیرانی (ناتق نوری) ووتی.

قه رزی کورده لای عیراق

به پیی ئه و ئاماره ی سه ره وه و ئامازه م بۆ دیرۆکی ده رهینانی پترۆل کوردستان له سالی (۱۹۳۱) تا سالی (۱۹۸۸) کرد. عیراق با ی (

۱۷۹، ۳) بلیون دولا ری پترۆلی فرۆشتوه له م پارهیه ش ۶۳٪ هی کورده که دهکاته (۱۱۲، ۹۵۹) بلیون دولا ر عیراق قه رزاری

کورده. هیوادارم سیاسه ته داران و رۆشنیبرانی (نه وه ی داها توو) ئه م قه رزه له گه ل سووی چه ند ساله دا له یادنه که ن. رۆژیک بیت له

عیراقی سه نه وه.

ریزه ی پترۆلی یه ده کی کورد

۳/۱ پترۆلی یه ده کی جیهان له رۆژه لات ی ناوه راستیدا ۶ * به پیی راپۆرتیکی گو فاری (دی ر شیبیگل) ئه له مانی ریزه ی پترۆلی

یه ده کی له رۆژه لات ی ناوه راستیدا به م شیویهیه.

۱) سه وودییه ۳۵، ۸ ملیارد ته ن

۲) عیراق به کوردستانه وه ۱۵، ۱ ملیارد ته ن

- (۳) کویت ۱۲، ۳ ملیارد تهن
(۴) مینشیننهکانی کهنداو ۱۲، ۶ ملیارد تهن
(۵) ئیران ۱۲، ۳ ملیارد تهن. *۷

به پپی نهخشهیه که له ئهرشیفی بانکی ئەلمانی دەستم کهوتوو ژماره‌ی چاله پترۆلیهکانی ئیران (۳۲) چالوگهیه له مانه (۱۲) چالایان له ناوچه‌ی کوردستاندایه *۸، یانی له ۱۲، ۳ ملیارد تهنه پترۆله یه‌ده‌کیه‌ی ئیران ۴، ۱ ملیارد تهنی هی کورده له ۱۰٪ ی پترۆلی یه‌ده‌کی عیراق له باشوری کوردستاندایه کهواته به ه‌ردوو ریژه‌ی پترۆلی یه‌ده‌کی رۆژه‌لآت و باشوری کوردستان ده‌کاته ۱۴، ۱ ملیارد پترۆلی یه‌ده‌کی گه‌ره‌کو کوردستان وه‌ک ده‌وله‌تیک و خاک و ناوچه‌یه‌کی تایبته دور له کولونیا لیکردنی رچاو بکه‌ین ریژه‌ی پترۆلی کورد له (عیراق و ئیراندا) له یه‌ک بدری ئەوه کوردستان ده‌چیته پله‌ی دووه‌وه له دوا‌ی سعودیه‌وه. پیزانی کورد له رۆلی پترۆل و به‌کاره‌ینانی پترۆلی کوردستان وه‌ک فاکته‌ریکی ئیستراتیجی بزوتنه‌وه‌که‌ی دوزی کورد و قورسی سیاسه‌تی له ئاستی ناوچه‌وه‌که‌و جیهاندا به‌تای ته‌رازووی پۆزه‌تیفدا لار ده‌کات چونکه وه‌کی جۆرج بۆش _ (باوک) ووتی سه‌ده‌ی بیست و یه‌که‌م سه‌ده‌ی ئەمه‌ریکیه‌ و یانی سه‌ده‌ی پترۆله *۹ کهواته چاله پترۆلیه‌کانی کوردستان چۆن له سه‌ده‌کانی رابوو‌ردودا بۆته هۆی مالویرانی و دابه‌شکردنی کوردستان هویه‌ک له هۆکانی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م *۱۰ ناواش مامه‌له‌کردنیکی نه‌ته‌وه‌یانه له ته‌ک سامانی نه‌ته‌وه‌یاتی کوردیدا (پترۆل) کورد به‌ره‌و ئامانجیکی رووناک ده‌با.

که‌رامه‌تی کورد

به‌تالان‌بردنی سامانی سروشتی کوردستان (پترۆل) له لایه‌ن رژیمی به‌عس و رژیمه‌کانی کۆن و پیداکرتنی تا قمی ئۆپۆسیوزوینی عیراقی له‌سه‌ر به‌عیراقیکردنی که‌رکوک وشاره پترۆلیه‌کانی تری کورد ته‌نیا لایه‌نی نابوری نیه به‌لکو بریتیه له ه‌ولدان بۆ که‌مکردنه‌وه و رۆشان‌دن و سوکایه‌تی و پچو‌ککردنه‌وه‌ی که‌سایه‌تی نه‌ته‌وه‌یاتی کوردی. دوژمنانمان چاک به‌وه هوشیاران گه‌ر میلیله‌تیک ریگه‌بدا سامانی سروشتی به‌تالان ببری ئەوه یانی (نابروو‌بردنی که‌رامه‌تی نه‌ته‌وه‌یاتی) ه‌هر میلیله‌تیکیش ریگه‌ی دا که‌رامه‌تی نه‌ته‌وه‌یاتی لکاوی ببی ئەوه میلیله‌تیک بی پاشه رۆژ و ژیا‌نه. له‌سه‌رناسنی ئەم بێردۆزه ده‌توانین بلین بۆ هیچ سیاسه‌تمه‌دار و ریکخراویکی کوردی نیه ژن به‌ژن به‌ که‌رکوک‌وه بکات چونکه (که‌رکوک) یانی که‌رامه‌تی میلیله‌تی کورد. سه‌رچاوه‌کان.

- (۱) تاریخ الوزارات العراقیه جز ۷ / ۸ عبدالرزاق الحسینی لاپه‌ره ۱۰۵.
(۲) Mit der Öl waffe zur Weltmacht (f. William Engdahl)
(۳) الاقتصاد العراقی د. عباس النصرای
(۴) گو‌قاری (2002--12::: DER SPIEGEL
(۵) سه‌رچاوه‌ی ژماره (۳)
(۶) حرب الخلیج / او‌هام القوه و النصر. محمد حسنین هیکل.
(۷) گو‌قاری (2002، 4، 3::: DER SPIEGEL
(۸) ئه‌رشیفی بانکی ئەلمانی
(۹) سه‌رچاوه‌ی ژماره (۶)
(۱۰) DER KAMPF UM DIE WELTMACHT ÖL ::: ANTON ZISCHKA 1934 LEIPZIG
ئهمه ده‌قی ئەو ووتاره‌یه له رۆژی ۲۹/۶/۲۰۰۲ له کۆریکدا که له ژیر ناوی (سیاسه‌تی پاکسازی نه‌ژادی رژیمی عیراق له ناوچه‌ی که‌رکوک دا) ناوه‌ندی ها‌قیبۆن له به‌رلین سازیکردبوو خویندرايه‌وه. به‌شیکه له تویرینه‌وه‌یه‌کی ته‌مه‌ن دریز و کاریکی ئەکادیمی.